

“Partnerystė modernizacijai” arba rusiškoji modernizacijos savoka

Vytautas Sirijos Gira

Šių metų gegužės 31 – birželio 1 dienomis Rostove prie Dono (Rusija) įvyko 25-asis (ir 1-asis po Lisabonos sutarties įsigaliojimo) ES ir Rusijos viršūnių susitikimas. Priešingai nei vykęs Rusija, minėtas susitikimas baigėsi ganėtinai nerezultatyviai: nesusitarta dėl konkrečių bevizio režimo įgyvendinimo gairių, o vienintelis konkretesnis susitikimo rezultatas – dar 2009 m. ES ir Rusijos inicijuotos programos „Partnerystės modernizacijai“ aptarimas ir bendro memorandumo priėmimas. Reikėtų pabrėžti, kad susitikimo metu pati programa nebuvo patvirtinta, o priimtas tik „Memorandumas dėl pagrindinių „Partnerystės modernizacijai“ iniciatyvos kryptių“.

Ekspertų nuomone, šalims nepavyko susitarti, dėl ES primygtinai reikalaujamo į programą įtraukti skyriaus apie demokratiją ir įstatymo viršenybę, kuriam priešinosi Rusija. „Partnerystės modernizacijai“ koordinatoriams, Rusijos Federacijos Finansų ministerijai ir Europos Komisijos Viešųjų ryšių departamentui pavesta parengti šios programos planą.

Pati „Partnerystės modernizacijai“ programa pirmiausia vertintina kaip dar 2005 m. ES ir Rusijos pasirašyto susitarimo dėl keturių bendrų erdvių (ekonomikos, teisėsaugos, išorinio saugumo ir švietimo bei mokslinių tyrimų) „įgyvendinimo gairių“ tęsia, todėl turėtų būti grindžiama šio susitarimo principais. „Partnerystės modernizacijai“ programą planuojama pradėti vykdyti jau po kito, rudenį įvyksiančio ES ir Rusijos viršūnių susitikimo, jeigu iki to laiko jam pritaris visos ES narės. Rusijos atstovų nuomone, visos ES valstybės šią iniciatyvą vertina teigiamai.

Siekiant suprasti „Partnerystės modernizacijai“ reikšmę, pirmiausiai būtina išsiaiškinti kaip patį modernizacijos procesą suvokia Rusija. Ir ar įmanoma Rusijos modernizacija per išorinį poveikį, prieš tai nereformuojant Rusijos ekonominės, socialinės ir politinės santvarkos iš vidaus?

Modernizacija kaip „lygiaverčių mainų“ procesas

Rusijos politinio elito atstovų nuomone, modernizacija turėtų apimti funkcionuojančius socialinės politikos, politinės sistemos, švietimo ir mokslo plėtros aspektus, tačiau pats modernizacijos procesas pirmiausia vertinamas kaip Rusijos patirties „lygiaverčiai“ mainai su ES. Prie tokios Rusijos patirties (tikėtinau naudingos ES) sričių galima priskirti tarpkultūrinį/tarpreliginį įvairių konfesijų dialogą, valstybės paramą švietimo sistemai ir pan. „Partnersystė modernizacijai“ pirmiausiai turi būti suvokiama ne kaip vienašališkas mokymo procesas, tačiau kaip ES ir Rusijos patirties keitimosi bei tarpusavio plėtros pagalbos procesas.¹ Akivaizdu, kad šiuo požiūriu Rusija demonstruoja, kad „Partnersystės modernizacijai“ iniciatyvos ir apskritai viso modernizacijos (bendradarbiaujant su Vakarais) proceso struktūra yra ne vertikali, bet horizontali. Kitaip tariant, technologinės, ekonominės, socialinės, politinės ir kitos pažangos standartai tampa ne „nuleidžiami iš viršaus į apačią“ (iš Vakarų Rusijai), tačiau suvokiami kaip saviti „lygiaverčiai mainai“. Bet kokie elementai, įgalinantys „Partnersystės modernizacijai“ proceso vertikalizaciją (vienašališką patirties perdavimą) Rusijos yra suprantami kaip vakarietiško sąlygų primetimas, todėl šie elementai ignoruojami ir eliminuojami. Šios rusiškosios „Partnersystės modernizacijai“ proceso tendencijos gana ryškiai atsispindėjo jau minėtuose Rusijos mėginimuose išvengti konkrečių įsipareigojimų ES teisės viršenybės ir demokratijos plėtros srityse.

Apskritai „Partnersystės modernizacijai“ iniciatyvą, kaip ją suvokia Rusija, galima įvertinti kaip savitą „persiliejiimo“ procesą, kai tarpusavio santykiai grindžiami „lygiaverčių mainų“ principu bei ES ir Rusijos integracija atskiruose politikos ir ekonomikos sektoriuose. Pagal dabartinę Rusijos modernizacijos viziją projektuojama, kad ES santykiuose su Rusija pereis nuo vertybinių principų prie pragmatizmo, pavyzdžiui, suteiks Rusijai bevizį režimą, supaprastins Kaliningrado tranzitą, ir t.t. mainais į konkrečias Rusijos garantijas, pavyzdžiui, įsipareigojimus dėl ilgalaikio energetinių išteklių tiekimo. „Partnersystės modernizacijai“ programos įgyvendinimo atveju sunku būtų tikėtis kokybiškai naujų ES ir Rusijos santykių plėtros. Iš esmės tai reiškia teisinio ir institucinio ES ir Rusijos tarpusavio santykių „karkaso“, susiklosčiusio 1997-2005 metų laikotarpiu, kodifikavimą vienoje sutartyje/programoje. Tai akivaizdu, jei įvertintume faktą, jog „Partnersystės modernizacijai“ programa tiek Rusijos, tiek ES oficialiai yra traktuojama kaip 2005 m. ES ir Rusijos keturių bendradarbiavimo erdvių „įgyvendinimo gairių“ tąsa. Atsižvelgiant į tai, jog šiuo atveju senasis ES ir Rusijos bendradarbiavimo formatas bus keičiamas nauja sutartimi, „Partnersystės modernizacijai“ programa faktiškai suteikia galimybę iš naujo persvarstyti kuriuos keturių bendrųjų erdvių bei ES ir Rusijos bendradarbiavimo elementus verta įtraukti į naująją sutartį.

¹ EuroFora, „Lavrov call for EU-Russia Modernization Partnership is broad tells EuroFora PACE vice-Chair Kosachev“.

<<http://www.eurofora.net/newsflashes/news/lavrovkosacheveurussiamodernizationpartnership.html>>

ES toks scenarijus būtų nepalankus, nes Rusija įgyja galimybę apskritai iš tolesnio bendradarbiavimo pašalinti jai nepatinkančius elementus. Tokia naujo strateginio susitarimo formulė nespręstų esminių ES ir Rusijos santykių problemų, o dvišalis ES ir Rusijos bendradarbiavimas, perimant senąją institucinę santykių „karkasą“, toliau būtų įgyvendinamas per atskirus sektorinius, tarpusavyje nesusietus susitarimus ar dvišalius mainus.² Tokiu atveju naujo ES ir Rusijos strateginio susitarimo pagrindu taptų ekonominis bendradarbiavimas, kurio varikliu būtų tiesioginis verslo struktūrų bendradarbiavimas, t.y. verslo aplinkos saugumo didinimas per tiesioginius verslo kontaktus ir tarpusavio pasitikėjimą. Kitaip tariant, verslo interesai, o ne įpareigojanti ES ir Rusijos sutartis skatintų bendrosios ekonominės erdvės gilinimą per atskirus sektorinius susitarimus.³ Atsižvelgiant į tai, kad tarp svarbiausių „Partnerystės modernizacijai“ prioritetų yra ES ir Rusijos bendradarbiavimas ekonomikos, inovacijų srityse, Rusijos perėjimas prie techninių europinių standartų, investavimo galimybių skatinimas ir kt., aukščiau minėto scenarijaus išsipildymas yra labai tikėtinas. Ekonominio bendradarbiavimo su Rusija plėtra suinteresuota ir pati ES. Vien 2009 m. dėl Rusijos taikomų protekcionistinių priemonių ES kompanijos prarado apie 600 milijonų eurų. ES suinteresuota nuosekliai remti Rusijos siekius tapti Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) nare, todėl „Partnerystę modernizacijai“ Rusija suvokia kaip dar vieną galimybę užsitikrinti tarptautinę paramą savo interesų įgyvendinimui.⁴

Modernizacija kaip interesų pragmatizavimo procesas

Kita vertus, Rusijos politinis elitas suvokia, kad reali šalies modernizacija, plėtojant „lygiaverčių mainų“ koncepciją, yra mažai tikėtina. Rusija iš esmės negali pasiūlyti Vakarams jokių vertingesnių ir pridėtinę vertę turinčių mainų objektų (politinės sistemos, ekonomikos, socialinės politikos ar kitų modelių), išskyrus paramą svarbiais tarptautiniais klausimais bei gamtinių išteklių ir žaliavų eksportą. Būtent todėl Rusijos propaguojamų „lygiaverčių mainų“ samprata glaudžiai susijusi su interesų pragmatizavimu vidaus ir užsienio politikoje. Pavyzdžiui, šių metų vasario 10 d. Rusijos užsienio reikalų ministerija parengė įslaptintą „Užsienio politikos veiksmių efektyvaus išnaudojimo sisteminiame lygmenyje siekiant Rusijos Federacijos ilgalaikės plėtros programą“⁵, kuri laikoma naująja neformalia Rusijos užsienio politikos doktrina. Šioje doktrinoje įtvirtinta nuostata, kad Rusija atsisako skirstyti valstybes į „priešiškas“ ar „draugiškas“ ir savo užsienio politikoje ketina vadovautis tik pragmatiniais interesais. Savo santykius su Vakarais grįsdama pragmatiniais interesais, Rusija analogiško požiūrio tikisi ir iš ES bei JAV. Mainais už konstruktyvius santykius su Vakarais Rusija

² Živilė Dambrauskaitė, Laurynas Kasčiūnas, Vytautas Sirijos Gira, „Naujasis ES ir Rusijos strateginis susitarimas: žvilgsnis iš Lietuvos“. < http://www.tspmi.vu.lt/public_files/file_1211531646.pdf >

³ Ten pat

⁴ *New Europe*, „Brussels ready to support Russia's modernization program“. < <http://www.neurope.eu/articles/Brussels-ready-to-support-Russias-modernization-program/101225.php> >

⁵ Informaciją apie šį dokumentą gegužės 11 d. publikavo savaitraščio „Newsweek“ tinklalapio rusiškoji versija. Su minėta doktrina galima susipažinti tinklalapyje < <http://www.runewsweek.ru/country/34184> >

pasirengusi pasiūlyti tam tikrą atlygį (prie minėtų „atlygių“ galima priskirti pastaruoju metu pagerėjusius Rusijos santykius su JAV, Lenkija, Ukraina ir kt. valstybėmis). Taip per savo interesų užsienio politikoje pragmatizavimą Rusija dar kartą įtvirtina „lygiaverčių mainų“ sampratą. „Lygiaverčių mainų“ ir pragmatinių interesų principų diegimas užsienio politikoje Rusijai leidžia atsisakyti ideologinio susipriešinimo su Vakarais. Tačiau reikėtų atsižvelgti į tai, kad pagrindinės kliūtys Rusijos modernizacijai pirmiausiai kyla ne dėl išorinių grėsmių, bet pačios valstybės politinės sistemos sąstingio, lemiančio visiškai skirtingą nei Vakaruose modernizacijos proceso suvokimą. ES modernizacijos procesas apjungia ekonomikos, politikos ir visuomenės sampratas. Pagrindinė vakarietiškosios modernizacijos prielaida – klestinti rinkos ekonomika, neatsiejama nuo įstatymo viršenybės, demokratijos ir laisvos visuomenės plėtros. Tuo tarpu Rusija taiko selektyvų, platesnį modernizacijos procesų suvokimą ribojantį požiūrį. Rusijai modernizacija pirmiausia reiškia ekonomikos modernizavimą, per mokslo žinias, naujas technologijas ir užsienio investicijų srautų pritraukimą. Vadovavimą modernizacijos procesui perima valstybė, o pats modernizacijos procesas sutelkiamas į tokius projektus kaip valstybės finansuojamų mokslinių institutų plėtra, valstybinių bankų teikiamas finansavimas tam tikrose prioritetinėse srityse ir panašiai.

Vakarų kapitalo poreikis Rusijai akivaizdus. Pastaruosius kelerius metus Rusija sugebėdavo pritraukti vakarietiškas investicijas, vadovaujantis itin paprasta schema: augant pasaulinėms eksportuojamų energetinių išteklių ir kt. žaliavų kainoms, didėjo ir rusiškų kompanijų kapitalizacija, o tai leido Rusijai imti dideles ir santykinai nebrangias paskolas iš Vakarų ir reinvestuoti jas į pelningas besivystančių valstybių rinkas. Iš energetinių išteklių eksporto ir reinvestuotų lėšų gautas pajamas Rusija faktiškai „pravalgydavo“ – lėšos buvo naudojamos ambicingoms socialinėms programoms, o Rusijos verslo plėtra toliau vykdoma pigių paskolų sąskaita. 2008 m. rudenį prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, ši schema žlugo – eksportuojamos naftos kainos nukrito, o Rusijos verslo galimybės skolintis smarkiai pabrango. Rusijos ekonominės plėtros ministerijos duomenimis vien iki 2013 m. įvairių, anksčiau suplanuotų socialinių ir infrastruktūrinių programų įgyvendinimui Rusijai reikės 1 trln. JAV dolerių. Maždaug du trečdalius šios sumos (660 mlrd. JAV dolerių) tikimasi surinkti iš nebiudžetinių šaltinių, kadangi pati Rusijos valstybė nepajėgi užtikrinti tokio finansavimo.⁶

Ekspertų teigimu, šiuolaikinėje globalioje aplinkoje siekiant sukurti inovacinę ekonomiką, būtina atverti vidaus rinkas, nebijoti rizikuoti kapitalu, išlaisvinti verslą nuo valstybės kontrolės, įteisinti efektyvias teismines bankroto procedūras ir tvirtai ginti intelektinę nuosavybę. Rusijos versle vyrauja monopolijos, platus korupcijos mastas, valstybės kišimasis į privatų verslą, prieštaringi įstatymai. Pati idėja, kad Rusijos ekonomika, priklausanti nuo naftos ir dujų eksporto bei sunkiosios pramonės, galėtų staigiai modernizuotis ir tapti inovacine žinių ekonomika, yra fikcija. Rusijai pirmiausia būtina nuosekliai didinti savo pramonės sektorių vertę, plataus masto inovacijų plėtrą atidedant ateičiai.⁷

⁶ *Newsweek*, „The New Putin Profile“. <<http://www.newsweek.com/2010/06/12/the-new-putin-profile.html>>

⁷ Katinka Barysch, „Can the EU help Russia modernise?“. <<http://centreforeuropeanreform.blogspot.com/2010/05/can-eu-help-russia-modernise.html>>